

Láncékszerek a 10. századi Kárpát-medencében

Németh Krisztina

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Chain Jewellery in the 10th Century Carpathian Basin.

Abstract: This study focuses on the 10th century chain jewellery found in the Carpathian Basin. These rare artifacts have thus far only been unearthed from female and child graves. The way they wore it has not yet been accurately determined due to the disturbance of the graves and the scarcity of reliable excavations. In examining parallels of these chain ornaments, it is essential to consider not only the earlier finds in the Carpathian Basin but also artifacts discovered to the east of the Carpathians, in Byzantium, and in the Middle East from the same or a similar period.

Absztrakt

Jelen tanulmány a honfoglalás kori leletanyagban előkerült láncékszerekkel foglalkozik. Ezen ritka tárgytipusba tartozó ékszerek eddig kizárólag női és gyermeksírokból kerültek elő. Viselésük módjának eddig még nem sikerült pontos képet adniuk, a sírok bolygatottsága és a kevés hiteles feltárás végett. A láncékszerek párhuzamainak vizsgálata közben nem csupán a Kárpát-medence korábbi leleteit, de a Kárpátoktól keletre, Bizáncban, valamint a Közel-Keleten előkerült korábbi vagy korban megegyező leleteket is figyelembe kell venni.

Bevezetés

A honfoglalás kori leletanyagban eddig kis számban jelentek meg a láncékszerek, melyek kizárólag női, illetve gyermeksírokból kerültek elő. A viseleti elemeket és ékszereket tartalmazó sírokat a női temetkezések jellemző leleteiként tartják számon. A Kárpát-medencében fellelhető 10–11. századi sírokból előkerült emlékeket korábban Horváth Ciprián (Horváth, 2004) gyűjtötte össze. A továbblépést az nyújtja, ha az ő munkáját kibővítjük, szélesebb történeti és kulturális kontextusba helyezve értelmezzük ennek az emlékcsoportnak a jelentőségét, viseleti sajátosságait és kapcsolódási pontjait.

Az utóbbi időben több új és jól dokumentált emlékekkel gyarapodott a leletkör. Szentes határában 2002-ben Türk Attila és Langó Péter (Langó & Türk, 2003), majd 2022-ben Giedl Dániel a Páty-Malomi-dűlő lelőhely egyik 10. századi sírjában figyelt meg egy újabb láncékszert (A lelőhelyről: Giedl, 2022; Giedl, 2023). A dokumentációk fényében ez utóbbi is hasonló módon került elő, mint a jelen dolgozatban ismertetett várpalotai és szentesi darabok.

A láncékszerek vonatkozásában még számos kérdéssel számol a kutatás, elsősorban a láncok viseletének módja problematikus. A rekonstrukciójuk az előkerült sírok nagyszámú bolygatottsága miatt nehézkes. Valamint az is kérdéses, hogy a sírba került ékszerek a tényleges viseletet képezték-e, vagy csak a temetési rituálé részeként kapták az elhunytak, ez főleg gyermeksírok esetében merül fel. Láncékszerek vizsgálata során párhuzamként hozhatjuk fel azt a megfigyelést is, hogy a Kárpát-medencében először az

avarok körében fordult elő hasonló tárgytypus. Felmerül, hogy a láncsal összekapcsolt fülbevalók tipikus Kárpát-medencei viselet lett volna, mely tovább öröklődött a magyarokra? A Kárpátoktól keletre haladva szintén megfigyelhetők a láncsal összekötött ékszerek, fülbevalók. Itt azonban az feltételezhető, hogy ezeket nem önmagukban a fülbe beakasztva hordták, hanem valamilyen fejfedőbe, pártába akasztva, erre példa a magyar őstörténetből jól ismert Bolsije Tygani temető. Tágabb kitekintésben felmerül a Bizáncban és a Közel-Keleten megjelenő hasonló viselet lehetséges kapcsolat- és eredetrendszer is. Itt ugyanis már a 6–7. században ismert volt ez az ékszertípus és felmerült, hogy a Kaukázuson keresztül innen terjedhetett a kelet-európai sztyepp felé.

Láncékszer Szentes, Derekegyházi-oldal lelőhelyen

A Csongrád vármegyei Szentestől néhány kilométerre délkeletre, a Derekegyházi oldalon, Berényi Benjámint 129. számú tanyaföldjén kerültek elő honfoglalás kori leletek. A tanyatulajdonos 1940-ben két sírt bolygatott meg földkitermelés közben. Az esetet jelentette, a sírokat kibontották. Csallány Gábor kezdte meg a régészeti kutatásokat az érintett területen, s további két sírt tárt fel (Csallány, 1941, 182–186). 1968-ban Bálint Csanád által történt lelőhelyazonosítás, de ásatások nem, erre csak 2002-ben került sor. A feltárt temetkezések egy sírsort alkotnak, szerkezetük és leletanyaguk alapján megállapítható, hogy egy gazdag 10. századi kiscsalád temetkezett ide. A nyolc sírből három férfi és öt nő volt (Langó & Türk, 2003, 5).

Az 5. számú sír lábát már 1940-ben keresztülvágta egy kutatóárok, de ekkor nem figyeltek fel rá. A sírban egy fiatal 20 év körüli nő nyugodott és több aranyozott ezüsből készült ruha- és testékszer került elő. Számunkra a legérdekesebb az ezüsből kialakított lánc, melynek végébe gömbsorcsüngős fülbevalót akasztottak. Ezenkívül figyelemreméltó a nagyméretű lemezes hajfonatkorongpár. Préselt, nagyméretű aranyozott ezüstveretek kerültek elő a koponya mellől, melyek a pártát díszíthették. A ruházatot szintén aranyozott ezüsből készült kaftánveretek díszíthették. További ruhadíszként került elő bronz és ezüst fülesgomb, melyek a felsőruházatot foghatták korábban össze. Az elhunyt a karján karperecet viselt.

A láncékszerek egy ritka csoportját alkotják a honfoglalás kori leletanyagoknak, ezért is számítanak különlegesnek. A szentesi sírban jó minőségű finom ezüsből készült láncot U-alakú szemekből alakították ki, melyek egymásba kapcsolódása duplahurkolással történt. A lánc mindkét vége egy-egy gömbsorcsüngős fülbevalóban ér véget. A fülbevalópár csüngőrésze négy-négy lemezes ezüstmömből áll. Ez az ékszertípus különösen kedvelt a honfoglaló nők körében, s az egyik legjellegzetesebb ékszernek számít. Az ilyen fajta fülbevalóknak több típusa is ismert, ezeket Révész László tipologizálta, s ez alapján megállapítható, hogy a derekegyházi 5. sírből származó fülbevaló, akár csak az 1. sír fülbevalója is, a gömbsorcsüngős fülbevalók leggyakoribb csoportjába, a B. típusba tartozik (Révész, 1988, 144–149).

A lánc és a hozzá tartozó fülbevaló az elhunyt nyaka alatt hátul helyezkedett el, ennek alapján egy olyan viseleti rekonstrukció készült, amely hátul a tarkónál vezette el a láncot (Langó & Türk, 2003). A lelet jelentősége, hogy a kevés, „*in situ*” megfigyelések egyike. Számos kérdés felmerül azzal kapcsolatban, hogy kapcsolódott a lánc a viselethez. Vagyis, hogy eredetileg is a nyak mögött hátul futott, mint ahogy a sírban megfigyelték, vagy csak a temetési szertartás során tették a nyak mögé, és valójában az áll alatt kötötte össze a két fülbevalókarikát.

Láncékszer Veszprém, Várpalota-Semmelweis u. 55. lelőhelyen

1985 szeptemberében a Semmelweis utca 55. számú telken építési munkálatok kezdődtek. A tulajdonos Váradai Károly feldúlt egy sírt, miközben vízaknát ásott. Az előkerülő tárgyakkal mit sem foglalkozott, azokat kidobta. Később összegyűjtötte őket és átadta az illetékes múzeumnak, de a helyszínre érkező S. Perémi Ágota már nem tudott sok érdemleges dolgot felfedezni. 1986 májusában sor került a házalap kiásására is, ekkor újabb sírok kerültek elő. A házalap falában három sír volt megfigyelhető, ezektől északra további két sír került elő, melyek már szakszerűen lettek feltárva. A temető korát a feltárt sírok és azok leletanyaga által a 10. század közepére, annak végére keltezhajjuk (S. Perémi, 1986, 121–122).

Az 1. sír, melyet teljes egészében megsemmisítettek 1985-ben, a temető leggazdagabb sírja. A kerek, ezüstlemez veretek, amelyeket gyöngykeret díszít, fejfedőt ékesíthettek. Erre utalnak a koponyán megmaradó patinanyomok és az egyik vereten megfigyelt lenszál maradványa is (S. Perémi, 1986, 122; 125). Készült egy rekonstrukció az ékszerek viseléséről, de a lánc és a fülbevaló szerepe a mai napig bizonytalan. A gömb-sorcsüngős fülbevaló a honfoglalás kori leletanyag leggyakoribb formáját képezi, tehát a tipológia szerint a B típusba tartozik. A fülbevaló érdekessége, hogy a rajta csüngő öt tömör, ónozott bronz gömb lenszállra lett felfűzve, ez kevés esetben figyelhető meg (Révész, 1988, 144–148). Az U alakú kétrészes ezüstlánc, hosszabbik tagján három ezüst karika volt, melyekhez levél alakú bronz díszek voltak rögzítve (S. Perémi, 1986, 121–130).

A láncsal összekötött fülbevalók viseletének kérdése

S. Perémi Ágota a láncsal összekötött fülbevalóknak nem tulajdonított gyakorlati funkciót, véleménye szerint a lánc és a hozzá tartozó függő díszítő funkcióval rendelkezhetett (S. Perémi, 1986, 115–130). Így csak ékszerként funkcionálhat, haj leszorítására egyáltalán nem alkalmas. Mivel a lelet nem feltárás során került elő, így az is kérdéses, hogy a két tárgy egymással összekapcsolódott-e? Amennyiben azt feltételezzük, hogy igen, akkor az a fülbe beakasztva vagy a koponyán is észlelhető pártához vagy fejfedőhöz lehetett-e rögzítve? E kérdések megválaszolása nélkül a tárgyak funkciói nem tisztázhatók. A volgai és dunai bolgár hagyatékban egyaránt fellelhetők hasonló típusú ékszerek, viseletek. A megfigyelések szerint ott gyakran

erősítettek láncokat vagy függőket a hajfonatokba és a fejviselethez is. Ugyanez a csörgős, függős viselet a Káma-vidéki Bolsije Tygani temetőben is megfigyelhető.

A honfoglalás kori láncékszerek száma azonban a Kárpát-medencei régészeti hagyaték vizsgálatával is bővült. Hampel József (1849–1913) elsősorban az avarok által viselt függőket és láncokat vizsgálta, de az általa avar korinak meghatározott Győr–Téglavető-dűlő 47. sír leletéről időközben kiderült, hogy későbbi korból származik (Hampel, 1907, 64–66).

Győr–Téglavető-dűlő

Győr határában 1901 és 1905 között Börzsönyi Arnoldék avar kori sírokat tártak fel (Horváth, 2014, 46), de a temető területén 10. századi sírok is előkerültek, melyre elsősorban a sírok eltérő tájolásából lehetett következtetni. Míg az avar koriak É–D tájolásúak voltak, addig a 10. századiak jellemzően Ny–K irányúak. A terület legérdekesebb honfoglalás kori sírja a 47-es női sír volt, melyben különleges ékszerek voltak, valamint átlukasztott pénz is (Börzsönyi, 1903, 68–69). Az ÉNy–DK tájolású sírban a koponyán zöld patinanyomokat figyeltek meg. Gyöngyök kerültek elő a nyaka körül, továbbá egy ezüstitlánc is, mely 8-alakú szemekből állt. A láncszemeket meghajtották, középen pedig egy nagyobb szemű karika volt, végén hosszúkás, négyszögletű sodronylánccal. Ennek egyik oldalán hurok, másikon pálcátag található, és ehhez illeszkedett a gömbsorcsüngős fülbevaló. Gömbjei ezüstlemezből kivágott félgömbökből tevődtek össze, ezeket feltekercselt sodrony választotta el egymástól. A sír érdekessége továbbá, hogy ez volt az első 10. századra datálható sír, melyben ez a fajta ékszer és viselettípus került napvilágra. A sírból előkerült pénzermék segítségével egyértelmű volt a keltezés (Börzsönyi, 1903, 69), melyek alapján a 10. század közepe és a 11. század eleje közé tehetjük annak megadását (Horváth, 2014, 52–53).

10. századi láncékszerek a Kárpát-medencében

A Kárpát-medencében előkerült 10. századra keltezhető láncok anyagát tekintve ezüst, bronz, vas, egy esetben pedig arany láncról beszélhetünk, többségükben azonban ezüsből készítették azokat. Nem csak anyagukat tekintve, de funkciójukban és kialakításukban is többfélet megfigyelhetünk, és ezek következtében a készítéstechnikájuk is eltérő. A láncszemek alakját úgy alakították ki, hogy tetszőleges mintára először feltekercselték a huzalt, majd arról levágták. Ezután a szemeket összekapcsolták, egymásba illesztéssel vagy hurkolással, s így kapták meg az egységes láncokat. Ezt követően jött a szemek finomítása, először hevítették, majd hűtötték az ékszert, ezt követően mintán áthúzva egységesítették. De előfordulnak olyan láncok is, melyeket kovácsolással állítottak elő, ide tartoznak a vasból készült példányok. A készítés alapján több csoport is elkülöníthető egymástól (Horváth, 2004, 460).

A nagyobb átmetszetű, kerek szemekből álló, vasból kialakított láncoknak általában hitvilágbeli funkciót tulajdonít a kutatás (Bakay, 1966, 81). A vékony huzalból készített, U-alakú, közepükön visszahajló, egymásba hurkolt szemekből álló láncok nagyrészt ezüsből készültek. A kerek huzalból készült láncok közül, a kettős és dupla szálúak anyaga ezüst, az egyes szeműeké pedig bronz. Illetve vannak S- vagy körte alakú szemekből készült láncok, és duplán hurkolt láncok is (Horváth, 2004, 460–461; 480–481).

Az egyes láncok viseleti módját nehéz meghatározni, főként azért, mert a láncok többsége nem hitelesen feltárt sírokból, hanem bolygatott temetkezésekből vagy szórványleletként kerültek elő. Használatuk alapján lehetnek nyakláncok, karláncok, fülbevalókat összekötő láncok és fej- vagy hajfonatdíszek is. Ezek megállapíthatók előkerülésük helye, kivitelük, formájuk alapján.

A hajfonat- vagy fejdíszként számontartott láncok száma a legelenyészőbb (Békés-Hidas-hát). A karláncként viselt láncok is kis számban kerültek elő, eddig csupán öt lelőhelyről. A nyakláncok esetében elkülöníthetünk ékszerként használt, illetve hitvilági funkciójú tárgyakat. A láncokból készült nyakékek száma igen alacsony a gyöngysorokhoz és nyakperekhez képest. Ezeket ezüsből vagy bronzból készítették, a szemek U-alakúak, a láncok folytonosságát néhol megszakíthatja csüngő vagy karika.

Az eredetileg nyakláncként viselt láncok a 10. században voltak használatban, de átnyúlnak a 11. század elejére is. Megtalálhatóak a Dunántúlon, a Tiszántúlon és a Kisalföldön is. Nyakláncok nem csak a módosabb középréteg temetőiből, hanem a köznépi temetőkből is kerültek elő (Horváth, 2004, 462–463). A vasszemekből készült láncok a nyakláncok egy önálló csoportját alkotják. Minden vas nyakláncot tartalmazó sírban gyermek nyugodott. Ez is utalhat arra, hogy a láncokat nem ékszerként, hanem a szertartás részeként, a vas óvó-védő ereje miatt kaphatták a gyermekek (Solymossy, 1933, 103–104).

A láncsal összekötött fülbevalók és függők a tárgycsoport legmutatósbab és legjellegzetesebb darabjait képezik. Fontos tisztázni, hogy nem minden esetben voltak a tárgyak egymással összekapcsolva, de szorosban egymás mellett helyezkedtek el. Kilenc lelőhely díszait sorolhatjuk ide (Csekej, Galánta, Győr–Téglavető-dűlő, Gyula-Téglagyár, Kistokaj-Homokbánya, Sóshartyán, Szentés-Derekegyházi-oldal, Tiszaeszlár-Dióskert, Várpalota).

Előkerülési módjukból következtethetünk viseletükre, mely szerint futhattak a tarkó mögött vagy elöl áll alatt, bár az ismert analógiák alapján az utóbbi valószínűsége jóval nagyobb. A hajleszorító funkció, melyet Kralovánszky feltételezett (Kralovánszky, 1957, 178), elvethető a láncok vékonysága miatt. Véleményem szerint az ilyen típusú ékszerek elöl futhattak vagy – ahogy Garam Éva feltételezte az avaroknál (Garam, 2005, 173) –, esetleg a fejtetón. A fülbevalókat pedig akaszthatták fülbe, vagy akár pártához, fejfedőhöz is (vö. rusz női viselet a 10–13. században), de azok teljes hossza és főként a fülbevalókarikák kiemelkedő mérete inkább az utóbbit, tehát a halánték mentén futó, úgynevezett kolt-típusú viseletet valószínűsíti.

A láncékszerek használatának ideje az előkerült mellékletek alapján a 10. századra jellemző. Ezt tükrözik az érmék, karperecek, fülbevalók, gyűrűk, hajfonatkorongok. Eddig kizárólag női sírokból kerültek elő, azon belül is a módosabb nők temetkezéseiből (Horváth, 2004, 465–466).

Fülbevalók-függők a 10. századi Kárpát-medencében

A 10. századi Kárpát-medence emlékanyagában a fülbevalók és függők színes palettát tárnak elénk, hordhatták azokat fülbe akasztva, de akár függőként is. A gömbsorcsüngős fülbevalók az egyik legjellegzetesebb darabjai a honfoglalás kori női viseletnek. Származásuk keletről való. Kezdetben Dienes István, Bálint Csanád és Kiss Attila foglalkozott az ékszerekkel, tipológiájukat Révész László dolgozta ki. Négy típust különböztethetünk meg a formai kialakítás alapján (Révész, 1988). A granulációval díszített szőlőfürtcsüngős fülbevalók (Tóth, 2014, 189) mellett a félhold alakú fülbevalók is gyakoriak, számos altípussal. Továbbá jellemzőek még a 10. században az egygömbös, a négygömbös, a belső ívükön holdsarlóval ellátott, az alsó ívükön gyöngydróttal és gyöngykoszorúval díszített fülbevalók és az alsó íven tekerceslt drótdíszes karikaékszerek (Langó, 2012, 42–181).

Csüngők a honfoglaló hagyatékban

A honfoglalás kori emlékanyagban ismert levél alakú csüngőkkel Kovács László foglalkozott részletesen (Kovács, 1993, 53–54), majd klasszifikációjukat Horváth Ciprián állította össze (Horváth, 2014, 278–300). A honfoglaló férfi és női viseletre egyaránt jellemző volt a különféle veretek, csüngők használata, melyek lószerszámdíszként is előfordulnak. Női temetkezésekből főként lemezes, néha öntött változatok kerültek elő. Anyaguk ezüst, vagy aranyozott ezüst, de az arany is előfordul (préselt), ezek mellett pedig a bronz és ónozott bronz is fellelhető. Általában levél vagy szív alakú csüngőkként tartja számon ezeket a szakirodalom. Női sírokból kerültek elő általában a lószerszámdíszek, ezek nagyméretű, lemezből kivágott darabok, melyeket szegecsekkel erősítettek fel a szügy- vagy farhámra. A kisebb méretű veretek díszíthették a női ruházatot is, ezeket a hátukon levő apró szegecsekkel szúrták a ruhákhoz (Kovács, 1993, 53). Gyakori, hogy a csüngőket ezüstláncokra rögzítették, általában lemezfüllel vagy egy karika segítségével. Ezek mérete 3-4 cm között változik, és a legtöbbször ezüstműből készültek. Díszítésüket bemélyítéssel, vagy domborítással alakították ki, a bemélyített vagy domborított részek általában a lemezes csüngők alakját követték a tárgy középső részén. Gyakran ezeket a részeket be is aranyozták. Szélüket olykor árkolásokkal, gerinccel, pontsordísszal vagy lyukakkal egészítették ki.

Összefoglalás

A kutatás összefoglalásaként fontos megemlíteni a Mainzban előkerült 11. századi kincsleletet, melyet Ágnes császárnéhoz kötnek. Ezt a nyugat-európai viseleti sajátosságot Mechthild Schulze-Dörrlamm vizsgálta, különös tekintettel a félhold alakú függők párhuzamaira és szélesebb kapcsolatrendszerükre kitérve. Korabeli képi ábrázolások elemzése során hívta fel a figyelmet arra, hogy a függők sok esetben nem a fülben, hanem a fejdíszhez, fátolkendőhöz voltak rögzítve (Schulze-Dörrlamm, 1991, 22–27). Ez a viseleti sajátosság széles körben jelen volt a kora középkori Kelet-Európában, valamint hasonló jelenség jól érzékelhetően a bizánci viseleti kultúrának is részét képezte, egészen a 13–14. századig. Hatással volt a rusz elit viseleti sajátosságaira is (Rjabceva, 2005, 138–165), ahogy hatást gyakorolt Kelet-Európa széles régiójában egyaránt.

Ez a hatás és viseleti elem minden bizonnyal keleti örökség a honfoglaló magyaroknál. Ugyanakkor a lelet első nyomait már a 2–3. századi római emlékegyben megfigyelhettük a Kárpát-medencében is. Amint azt a keszthelyi (Keszthely-Fenekpuszta, Horreum 6. és 9. sír) és az Iversheimből (Iversheim, 142. sír) előkerült lelet is mutatta, a késő-antik anyagi kultúra nyugati régiójában is megjelent ez a viseleti sajátosság. Nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a késő-antik anyagi kultúra a Kaukázuson keresztül (amire talán a Zichy-expedíció által felgyűjtött emlék is utalhat) elért a keleti erdős sztyepp régiójába is, hiszen ilyen számos más tárgytypus esetében is ismerünk. Tény azonban, hogy a volgai bolgár régióban később is ismert volt ez a viseleti sajátosság, miközben Kelet-Európa más régióiban nem terjedt el, és így magyar őstörténeti szempontból releváns tárgytypusról van szó.

A magyaroknál tehát nagy valószínűséggel keleti hozadék ez a viseleti elem, és mint ilyen, megítélésem szerint inkább a 10. század első felében lehetett jelen az anyagi kultúrában. Ennek a keltezésnek nem mond ellent sem a derekegyházi, sem a várpalotai, sem a győri leletegyüttes. Nem volt általános, hiszen a pátyi emléket is ide sorolva összesen négy ilyen leletet sikerült eddig rögzítenie a kutatásnak a Kárpát-medencében. Kutatásuk és keleti kapcsolatrendszerük újabb szerencsés leletek kapcsán a jövőben tehát további vizsgálatra szorul.

Irodalomjegyzék

- Bakay, K. (1966). Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der Fürstlichen Residenz. *Alba Regia* 6–7. 43–88.
- Börzsönyi A. (1903). Pogány magyar sírokról. *Archaeológiai Értesítő* 23. 67–70.
- Csallány G. (1905). Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban. *Archaeológiai Értesítő* 25. 33–44.
- Csallány G. (1941). Újabb honfoglaláskori leletek Szentes környékéről. *Folia Archaeologica* 3–4. 182–192.

- Garam É. (2005). Avar kori női fejdíszek. In Straub P. (szerk.), Müller Róbert 60 éves. Zalai Múzeum 14 (pp. 169–182).
- Giedl D. (2022). Újabb honfoglalás kori temetkezések Pátyról. Előzetes beszámoló az idén tavasszal végzett feltárásról. In Felföldi Sz. et al. (szerk.), Emlékezzetek utatok kezdetére... A honfoglaláskor kutatásának újabb eredményei. Ünnepi konferencia Révész László tiszteletére. Rezüméfüzet. (p. 4).
- Giedl D. (2023). Előzetes beszámoló a Pátyon zajló kutatások során 2022 tavaszán feltárt honfoglalás kori temetőről. In Révész L. (szerk.), Árpád népe. A magyar honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. (p. 10).
- Hampel J. (1907). Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Magyar Tudományos Akadémia.
- Horváth C. (2004). Lánccszerek a honfoglalás kori leletanyagban. In A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. *Studia Archaeologica* 10 (pp. 459–482).
- Horváth C. (2014). Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 8. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, Magyar Nemzeti Múzeum.
- Kovács L. (1993). A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé (Csóka). In Juhász A. & Lengyel A. (szerk.), A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1991/92-I. (pp. 37–75).
- Kovács L. (2013). A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. Vázlat. In Révész L. & Wolf M. (szerk.): A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei: tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára (pp. 511–604). Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék.
- Kralovánszky A. (1957). Adatok az ún. S-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. *Archaeológiai Értesítő* 84. 175–186.
- Langó P. (2012). A Kárpát-medence 10. századi emlékanyagának délkelet-európai kapcsolatrendszere [PhD disszertáció]. ELTE.
- Langó P. & Türk A. (2003). Honfoglalás kori női sír Szentes Derekegyházi oldal határrészből.
- Langó P. & Türk A. (2004). Előzetes beszámoló a Szentes környékén 2002-ben végzett honfoglalás kori régészeti lelőhelyek hitelesítő feltárásairól. In Tóth I. (szerk.) *Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében* (pp. 193–202). Móra Ferenc Múzeum.
- Paszternák I. (1996). A magyar középkor kutatásának száz éve Szentes határában. Visszatekintés két közelgő évforduló kapcsán. *Savaria* 22(3) (1992–1995). 277–292.
- Révész L. (1988). Gömbsorcsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 25–26. (1986–87), 141–159.
- Rjabceva, Sz. Sz. (2005). Древнерусский ювелирный убор.

S. Perémi Á. (1986). Honfoglaláskori leletek Veszprém megyében. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. 115–133.

Schulze-Dörrlamm, M. (1991). Der Mainzer Schatz der Kaiserin Agnes aus dem mittleren 11. Jahrhundert.

Solyomossy S. (1933). A vas babonás ereje. Ethnographia 44 (3–4), 97–117.

Tóth A. (2014). A nyíri Mezőség a 10–11. században. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 7. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Tudományos Akadémia.

Melléklet

1 kép. A honfoglalás kori láncékszerek viseleti rekonstrukciói. 1: Szentés-Derekegyházi-oldal, 5. sír (Langó & Türk, 2003, 1. kép); 2: Várpalota Semmelweis u. 55., 1. sír (S. Perémi, 1986, 15. ábra)